

WORLD POLITICS

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

Print Issn: 2383-0123

Online Issn: 2538-4899

Federalism from the Perspective of Political Sociology Theory: A Critical Review of Classical and Modern Approaches

Lashkr Aliakbar Hadaya, Lecturer, Department of Sociology, College of Arts, Salahaddin University-Erbil, Erbil, Kurdistan Region, Iraq. Email: lashkr.hadaya@su.edu.krd

Hamed Kazemi, Corresponding Author, PhD in Political Science and Visiting Professor at Ilam University, Ilam, Ira . Email: hkazemi1368@yahoo.com.

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Article history:

Received 2025/7/23

Accepted 2026/3/9

Published Online

2026/6/21

ABSTRACT

Federalism has traditionally been analyzed through the prism of legal-constitutionalism, viewed as a static blueprint for the distribution of power between central and subnational entities. However, this article contends that such a formalist perspective fails to capture the lived reality of federal systems. Through the analytical lens of political sociology, this research redefines federalism not as a mere institutional arrangement, but as a complex, evolving socio-political phenomenon. It is the product of an ongoing struggle between the desire for unity and the persistence of plurality, a tension that flows through institutions while simultaneously reshaping them. This study bridges the gap between classical formalist theories and modern empirical approaches by proposing a novel theoretical synthesis: the Reflexive Federal Integration Framework (RFIF). This framework conceptualizes federalism as an adaptive process shaped by the dialectical interaction between centripetal (centralizing) and centrifugal (decentralizing) forces.

Cite this Article: Ali Akbar Hadaya, L. and Kazemi, H. (2026). Federalism from the Perspective of Political Sociology: A Critical Re-reading of Classical and Modern Approaches. *World Politics*, 15(1), 87-112. doi: 10.22124/wp.2026.31572.3582

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2025.31575.3583

1. Introduction

This comprehensive review article examines federalism through the analytical lens of political sociology, tracing the theoretical evolution of federalist thought from its classical foundations to contemporary interpretations. The research demonstrates that federalism, in its essence, transcends a mere constitutional mechanism; rather, it constitutes a living product of ongoing tension between the impulses toward unity and diversity—forces that flow through institutions while simultaneously transforming them. Moving beyond formalist legal interpretations that dominate traditional scholarship, this study reconceptualizes federalism as a dynamic socio-political process shaped by dialectical tensions between centripetal and centrifugal forces. The analysis reveals how federal arrangements both reflect and reshape social structures, collective identities, and power relations within societies, challenging the mechanistic view of federalism as a static institutional design.

2. Theoretical Framework

The article critically engages with classical federalist theories rooted in legal-constitutional formalism, exemplified by scholars such as K.C. Wheare and E.S. Corwin, who conceptualized federalism primarily as a fixed division of powers between central and regional governments. While these approaches established important analytical distinctions such as Wheare's differentiation between "true" and "quasi-federal" systems they suffered from significant limitations: an overemphasis on formal institutional structures, neglect of social embeddedness, disregard for identity politics, normative rather than empirical orientation, and Western-centric assumptions. In response, modern theoretical frameworks emerged that repositioned federalism within broader socio-political contexts. These include William Livingston's sociological theory emphasizing territorial concentration of social diversity as federalism's foundation; William Riker's bargaining theory highlighting strategic political interactions; cooperative federalism recognizing interdependence between government levels; Carl Friedrich's process theory framing federalism as continuous negotiation; and integrative approaches by Ronald Watts (comparative federalism), Daniel Elazar (covenant theory), and Karl Deutsch (security communities). Building upon these diverse perspectives while addressing their limitations, this article proposes a novel theoretical construct: the Reflexive Federal Integration Framework (RFIF). This framework conceptualizes federalism as an adaptive socio-political process mediated through institutions that continuously evolve in response to changing social, economic, and political conditions.

3. Methodology

This research employs a systematic critical review methodology to analyze and synthesize theoretical literature on federalism across classical and contemporary paradigms. The analytical approach integrates three complementary dimensions: institutional analysis examining constitutional designs and formal power distributions; sociological analysis investigating social forces, identity politics, and cultural contexts shaping federal arrangements; and process-oriented analysis

tracking dynamic interactions, negotiations, and adaptations within federal systems over time. The methodology further incorporates comparative case analysis of three distinctive federal models the United States (evolution from dual to cooperative federalism), Switzerland (consociational federalism managing linguistic and religious diversity), and India (asymmetrical federalism in a post-colonial context) to illustrate theoretical propositions and demonstrate contextual variations in federal practice. This multi-dimensional approach enables a nuanced understanding of how federal systems emerge, function, and transform across diverse socio-political environments.

4. Results & Discussion

The analysis reveals that federalism operates not as a static solution but as an ongoing process of conflict management that reflects a society's political resilience in confronting diversity. Classical theories' failure to account for social embeddedness rendered them inadequate for explaining why federalism manifests differently across contexts—from the cooperative interdependence characterizing contemporary American federalism to Switzerland's consociational power-sharing arrangements and India's asymmetrical accommodations of linguistic and regional diversity. The proposed Reflexive Federal Integration Framework addresses these gaps by emphasizing five key dimensions: (1) the reflexive relationship between institutions and social forces in which each continuously shapes and reshapes the other; (2) the inherently contested and dynamic nature of federal arrangements as sites of perpetual negotiation; (3) a multidimensional conception of integration encompassing institutional, social, economic, and cultural processes; (4) the centrality of legitimacy alongside institutional efficiency for federal sustainability; and (5) contextual adaptability recognizing that federal designs must respond to specific historical, social, and political conditions rather than conforming to universal templates. Comparative analysis demonstrates how federal systems continuously adapt American federalism evolving through industrialization and the New Deal; Swiss federalism maintaining consociational features while navigating European integration; Indian federalism balancing nation-building with regional autonomy amid post-colonial development challenges.

5. Conclusions & Suggestions

This critical review establishes that federalism constitutes a complex socio-political phenomenon rather than merely a constitutional arrangement. Its vitality derives from its capacity to mediate dialectical tensions between unity and diversity, centralization and decentralization, stability and adaptive change. The Reflexive Federal Integration Framework offers a more sophisticated analytical tool for understanding federalism's emergence, operation, and evolution by integrating institutional, sociological, and process-oriented perspectives while emphasizing contextual specificity and dynamic adaptation. Future research should empirically test this framework across additional federal and quasi-federal contexts, particularly in post-

conflict societies and regions experiencing rapid social transformation. Scholars should also investigate how digital governance, transnational migration, and climate change challenges are reshaping federal dynamics in the twenty-first century. Ultimately, federalism's value lies not in providing permanent solutions but in sustaining open-ended dialogue among identities, interests, and power structures a process wherein stability and change coexist, enabling societies to navigate diversity without fragmentation.

Keywords: Federalism Classical Theories Modern Approaches Reflexive Federalism

..

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۲۳

شاپا الکترونیکی: ۴۸۹۹-۴۵۳۸

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

فدرالیسم از منظر نظریه جامعه‌شناسی سیاسی: بازخوانی انتقادی رویکردهای کلاسیک و مدرن

لشکر علی اکبر، مربی گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه صلاح الدین، اربیل، اقلیم کردستان، عراق.

رایانامه: Lashkr.Hadaya@su.edu.krd

حامد کاظمی نویسنده مسئول، دانش آموخته دکتری علوم سیاسی و استاد مدعو دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

رایانامه: Hkazemi1368@yahoo.com

در باره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	این مقاله به بررسی فدرالیسم از دریچه جامعه‌شناسی سیاسی می‌پردازد و سیر تحول نظریه فدرالیستی را از مبانی کلاسیک آن تا تفاسیر معاصر تحلیل می‌کند. این پژوهش نشان می‌دهد که فدرالیسم، محصول کشمکش زنده میان میل به وحدت و کثرت است که در قالب نهادها جریان می‌یابد، اما خود نهادها را هم دگرگون می‌سازد. مقاله یک گزاره نظری نوین را پیش می‌نهد: «چارچوب یکپارچگی فدرال بازتابی»، که فدرالیسم را به مثابه یک فرآیند انطباقی اجتماعی-سیاسی بازتعریف می‌کند که تحت تأثیر تنش‌های دیالکتیکی مستمر میان نیروهای مرکزگرا و مرکزگریز شکل می‌گیرد. این چارچوب، به جای دیدن فدرالیسم به عنوان یک «ساختار ایستا»، آن را میدانی برای گفت‌وگوی بی‌پایان میان هویت‌ها، منافع و ساختارهای قدرت می‌داند. این چارچوب با یکپارچه‌سازی چشم‌اندازهای نهادی، جامعه‌شناختی و فرآیند-محور، شکاف‌های نظری مهمی را در ادبیات موجود پر می‌کند. این تحقیق از طریق تحلیل تطبیقی رویکردهای فرمالیستی کلاسیک و نظریه‌های تجربی مدرن، نشان می‌دهد که فدرالیسم نه صرفاً به منزله یک سازوکار قانون اساسی، بلکه به مثابه یک پدیده پیچیده اجتماعی-سیاسی عمل می‌کند که به دینامیک‌های متغیر قدرت، سیاست‌های هویتی و چالش‌های حکمرانی پاسخ می‌دهد.
کلیدواژه‌ها: فدرالیسم، جامعه‌شناسی سیاسی، نظریه‌های کلاسیک، رویکردهای مدرن، فدرالیسم بازاندیشانه	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۵/۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۱۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۳/۳۱	

استناد به این مقاله: علی اکبر هدایه، لشکر و کاظمی، حامد. (۱۴۰۵). فدرالیسم از منظر نظریه جامعه‌شناسی سیاسی: بازخوانی انتقادی

رویکردهای کلاسیک و مدرن. سیاست جهانی، ۱۵(۱)، ۸۷-۱۱۲. doi: 10.22124/wp.2026.31572.3582

© نویسنده(گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

مقدمه

فدرالیسم یکی از مهم‌ترین و پایدارترین مفاهیم سیاسی در نظریه و عمل حکمرانی است. فدرالیسم به منزله نظامی که قدرت را میان واحدهای مرکزی و تشکیل‌دهنده حکومت توزیع می‌کند، از یک مفهوم غالباً حقوقی-اساسی به پدیده‌ای پیچیده اجتماعی-سیاسی تحول یافته است که نیروهای اجتماعی متنوع، سیاست‌های هویتی و دینامیک‌های قدرت آن را شکل می‌دهند و خود نیز از آن تأثیر می‌پذیرد. این مقاله مروری، فدرالیسم را از دریچه تحلیلی جامعه‌شناسی سیاسی بررسی می‌کند و بر این امر تمرکز دارد که سازوکارهای فدرال چگونه بر ساختارهای اجتماعی، هویت‌های جمعی و روابط قدرت در جوامع تأثیر می‌گذارند و از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند جریان‌های سنتی، فدرالیسم را بیشتر از دریچه حقوقی و قانون اساسی دیده‌اند و بر آنند قدرت را میان مرکز و مناطق «تقسیم» کرد تا نظامی عادلانه پدید آید. اما این دیدگاه خشک و ناتوان است از آن لحاظ که از دل سیاست، فرهنگ و قدرت جایی که فدرالیسم واقعاً زاده می‌شود چشم‌پوشی می‌کند. چنین دیدگاهی نه تنها فرآیندهای زنده جامعه را نادیده می‌گیرد، بلکه از درک اینکه چرا فدرالیسم در جوامع گوناگون، چهره‌های متفاوتی می‌پوشد، باز می‌ماند. جامعه‌شناسی سیاسی، با تمرکز بر رابطه میان نهادهای سیاسی و نیروهای اجتماعی، چارچوب جامع‌تری برای فهم فدرالیسم به مثابه یک نظام زنده و در حال تحول، و نه یک سازوکار حقوقی ایستا، فراهم می‌آورد.

در واقع، بسیاری از نظریه‌های کلاسیک، با تمام دقت فنی‌شان، از چشم‌اندازی بی‌تن و بی‌روح سخن می‌گویند جهانی که در آن، شهروندان، جنبش‌ها و بحران‌ها، نهال نیستند. اما فدرالیسم در عمل، هرگز بدون این عوامل انسانی شکل نگرفته است؛ بلکه همواره به عنوان پاسخی تاریخی به سؤالاتی دردناک درباره تفاوت و هم‌زیستی بوده است. این مقاله قصد دارد فدرالیسم را از آزمایشگاه حقوق‌دانان به خیابان‌های پرتنش جامعه بازگرداند، جایی که تعارض، منبع خلاقیت سیاسی است، نه خطا. این حرکت، نه به مثابه رد نهله‌های سنتی نیست، بلکه یک فراگیری زمینه‌مند از آن است، چرا که بدون درک ساختار، نمی‌توان به تغییر ساختار امیدوار بود. هدف اصلی این مقاله، بررسی انتقادی رویکردهای نظری کلاسیک و مدرن به فدرالیسم و برجسته‌سازی سهم و محدودیت‌های آن‌ها از منظر جامعه‌شناسی سیاسی است. این بازخوانی، با مقایسه نظریه‌های فرمالیستی سنتی با رویکردهای تجربی و فرآیند-محور معاصر، در پی آن است تا به درکی یکپارچه‌تر از چگونگی کارکرد نظام‌های فدرال به مثابه موجودیت‌هایی اجتماعی-سیاسی دست یابد که میان تنش‌های وحدت و کثرت، تمرکزگرایی و تمرکززدایی، و ثبات نهادی و تغییر انطباقی میانجی‌گری می‌کنند. استدلال محوری این مقاله آن است که فدرالیسم را نباید صرفاً یک سازوکار

قانون اساسی یا حقوقی دانست، بلکه باید آن را فرآیندی پویا و اجتماعی- سیاسی تلقی کرد که تحت تأثیر تنش‌های دیالکتیکی مستمر میان نیروهای مرکزگرا (که مشوق وحدت‌اند) و نیروهای مرکزگریز (که مشوق کثرت‌اند) شکل می‌گیرد. این چشم‌انداز امکان درکی ظریف‌تر از چگونگی ظهور، تحول و انطباق نظام‌های فدرال با شرایط متغیر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را فراهم می‌آورد. این مقاله از طریق این بازخوانی انتقادی، با ارائه یک چارچوب نظری پیچیده‌تر برای تحلیل فدرالیسم که چشم‌اندازهای نهادی، جامعه‌شناختی و فرآیند-محور را یکپارچه می‌سازد، به جامعه‌شناسی سیاسی یاری می‌رساند. این چارچوب که ما آن را «چارچوب یکپارچگی فدرال بازاندیشانه»^۱ می‌نامیم، بینش‌های نوینی درباره رابطه میان ساختارهای فدرال و فرآیندهای اجتماعی ارائه می‌دهد و بنیادی برای تحقیقات آینده در باب فدرالیسم به مثابه یک پدیده پویا و اجتماعی- سیاسی فراهم می‌کند.

۱.۱ ادبیات تحقیق

در دهه‌های اخیر، فدرالیسم دیگر از حیطه حقوق‌دانان خارج شده است. پژوهشگرانی مانند هوگو و مارکس، فدرالیسم را نه ساختاری ثابت، بلکه «فرآیندی زنده» می‌دانند که در آن جامعه و نهادها در گفت‌وگویی بی‌پایان، یکدیگر را دگرگون می‌کنند. ویرسینگ و تیلین نشان داده‌اند که فدرالیسم نامتقارن گاه بیشتر از تقسیم قدرت، بازی‌ای نمادین برای تأیید هویت اقلیت‌ها است اما این بازی، تنها زمانی معنا پیدا می‌کند که اخلاقی و اجتماعی هم با آن همراه باشد. بَچتِیگر و اسپورندلی در سوئیس و آلمان یافته‌اند که بدون «سرمایه اجتماعی» یعنی اعتماد و مشارکت مدنی حتی بهترین ساختار فدرال هم ناتوان خواهد ماند. و کینکید و شرام یادآور شدند که در بحران کووید، فدرالیسم واقعی، نه قانون‌نویس، بلکه رهبری اجتماعی خلاق بود. این مطالعات، هر کدام در جای خود ارزشمندند، اما پراکنده‌اند. ما در این مقاله، نه تنها آن‌ها را به هم می‌بافیم، بلکه با ارائه «چارچوب یکپارچگی فدرال بازاندیشانه»، می‌کوشیم فدرالیسم را نه به عنوان ماشین حقوقی، بلکه به عنوان فرآیندی اجتماعی- سیاسی زنده در برابر چشم‌انداز قرار دهیم.

نگاشته‌های مطرح شده در قالب ادبیات تحقیق از منظری خاص و به صورت مورد ابعادی از گونه‌های فدرالیستی را مورد تحلیل قرار می‌دهند یا در قالب مطالعه موردی نوع فدرالیسم یا سیاست‌های دول فدرال نسبت به یک سری از سیاست‌های خاص را ارزیابی می‌کنند. نوآوری مقاله حاضر نسبت به

^۱ Reflexive Federal Integration Framework

مطالعات پیشین در چندین محور نهفته است، اول اینکه این پژوهش به صورت تخصصی همه گونه‌های فدرالیستی از کلاسیک و مدرن را با ذکر کاستی‌های موجود به صورت مقایسه‌ای مورد تحلیل قرار می‌دهد. از منظری دیگر این تحقیق برای شفافیت ابعاد نظری سنخ‌های مختلفی از دول فدرالیستی را مورد بررسی قرار می‌دهد و در گام آخر با توسعه یک رویکرد یکپارچه‌ساز نوین در قالب چارچوب یکپارچگی فدرالیسم بازاندیشانه، به درکی ظریف‌تر و پیچیده‌تر از چگونگی کارکرد فدرالیسم در زمینه‌های متنوع یاری رسانده است.

۲. مبانی نظری: چشم‌اندازهای کلاسیک درباره فدرالیسم

۲-۱. رویکردهای حقوقی-اساسی: سنت فرمالیستی

اگر بخواهیم فدرالیسم کلاسیک را در یک تصویر خلاصه کنیم، آن تصویر، قانون‌گذاری است که با خط‌کش و پرگار، قدرت را میان مرکز و مناطق تقسیم می‌کند. نظریه‌پردازانی مانند ویر، دایسی و برجس، فدرالیسم را عمدتاً یک «ساختار حقوقی» می‌دیدند: نظامی که در آن، قانون اساسی مثل نقشه شهر عمل می‌کند و هر نهاد را در جاده‌ای جداگانه سوق می‌دهد. اما این تصویر، هرچند شفاف، ناتوان است، ناتوان از آن‌جا که از دل سیاست، جنبش‌ها، و دردهای جامعه چشم‌پوشی می‌کند. در این دیدگاه، فدرالیسم گویی در آزمایشگاه حقوقی زاده می‌شود، نه در خیابان‌های پرتنش جامعه. که مشخصه آن وجود یک قانون اساسی مکتوب است که قدرت‌ها را میان حکومت مرکزی و حکومت‌های منطقه‌ای تقسیم می‌کند (Tariq et al, 2018: 401). این نظریه‌ها اساساً هنجاری بودند؛ یعنی کمتر به توصیف فدرالیسم آن‌گونه که در عمل وجود داشت می‌پرداختند و بیشتر در پی تجویز این بودند که یک قانون اساسی فدرال باید چگونه باشد.

کلاسیک‌ها مانند ای. وی. دایسی، فدرالیسم را با عباراتی حقوقی تعریف می‌کردند و بر «توزیع نیروی دولت میان چندین نهاد هم‌تراز، که هر یک از قانون اساسی نشأت گرفته و توسط آن کنترل می‌شوند» تمرکز داشتند (Burgess, 2006: 19). بر مبنای حقوقی توزیع قدرت تأکید داشت، نه بر فرآیندهای اجتماعی-سیاسی که نحوه اعمال واقعی این قدرت‌ها را شکل می‌دهند. به همین ترتیب، تعریف بنیادین کی. سی. ویر، فدرالیسم را «روش تقسیم قدرت‌ها به گونه‌ای که حکومت‌های عمومی و منطقه‌ای هر یک در حوزه خود، هم‌تراز و مستقل باشند» توصیف می‌کرد (Wheare, 1963: 10). از دیدگاه ویر، دو اصل اساسی یک فدراسیون حقیقی، هم‌ترازی و استقلال بود که نظام‌های فدرال را از ترتیبات تک‌ساختار و

کنفدرال متمایز می‌ساخت. سهم ویر در نظریه فدرالیستی از آن جهت حائز اهمیت بود که چارچوبی تطبیقی برای تحلیل نظام‌های فدرال در زمینه‌های مختلف فراهم آورد. بررسی او از قوانین اساسی ایالات متحده، کانادا، استرالیا و سوئیس، معیارهایی برای تمایز میان یک نظام فدرال «حقیقی» و آنچه او «شبه-فدرال»^۱ می‌نامید، بنا نهاد (Wheare, 1963: 33). این تمایز میان فدرالیسم «حقیقی» و «شبه‌فدرال» بازتاب‌دهنده جهت‌گیری هنجاری نظریه کلاسیک فدرالیستی است که عمدتاً معطوف به ایجاد سنخ‌های آرمانی بود تا تبیین دینامیک‌های اجتماعی و سیاسی که نظام‌های فدرال را در عمل شکل می‌دادند.

رویکرد فرمالیستی کلاسیک بیشتر در تعاریف مشابهی روشن می‌شود که بر تقسیم حاکمیت میان حکومت‌های مرکزی و محلی تأکید دارند، به گونه‌ای که هر یک در حوزه خود مستقل باشند (Riker, 1964: 11). نظریه‌پردازان کلاسیک مانند رایکر فدرالیسم را چنین می‌دیدند: نظامی که در آن مرکز و مناطق، مانند دو سر یک قیچی، هر کدام در حوزه خود حاکمیت کامل دارند. اما این تصویر ساده هرچند شفاف نمی‌تواند توضیح دهد چرا در عمل، این تقسیم همیشه درهم‌تنیده، پرتنش و زنده است. به همین ترتیب، برج معتقد بود که در یک نظام فدرال، «باید تقسیم قدرتی میان یک حکومت عمومی و حکومت‌های منطقه‌ای وجود داشته باشد، که هر یک در حوزه خود، با دیگران هم‌تراز باشد؛ هر حکومت باید مستقیماً بر مردم عمل کند، هر یک باید به حوزه عمل خود محدود باشد و هر یک باید در آن حوزه از دیگران مستقل باشد» (Birch, 1966: 15). این تعاریف ظاهراً بی‌طرف، در عمل، گاهی حامل فرضیه‌هایی غرب‌محور هستند که فدرالیسم را محصول «عقل قانون‌گذار» می‌دانند، نه نتیجه کشمکش‌های جامعه. اما آیا واقعاً می‌توان یک سازوکار را فهمید، بدون اینکه بدانیم چه کسانی از آن رنج می‌برند و چه کسانی از آن سود می‌برند؟ نظریه‌های کلاسیک، با این سکوت استراتژیک درباره قدرت، فدرالیسم را از سیاست جدا کرده‌اند، در حالی که جوهر آن، همان سیاست است. در اینجا نه برای رد آن‌ها، بلکه برای گسترش دیدگاهشان تلاش می‌شود، چرا که بدون ساختار، باز هم نمی‌توان به عدالت رسید.

۲-۲. ظهور فدرالیسم دوگانه

رویکرد حقوقی-اساسی منجر به ظهور مفهوم «فدرالیسم دوگانه»^۲ شد (Tariq et al, 2018: 402). این الگو، فدرالیسم را نظامی مفهوم‌پردازی می‌کرد که در آن قدرت‌ها به شدت میان حکومت ملی و حکومت‌های ایالتی تقسیم شده‌اند و هر سطح، اقتدار انحصاری خود را در حوزه تعیین‌شده‌اش اعمال

^۱ Quasi-Federal

^۲ Dual Federalism

می‌کند. نظام فدرال ایالات متحده در قرن نوزدهم اغلب به‌عنوان نمونه اولیه فدرالیسم دوگانه ذکر می‌شود که در آن حکومت فدرال و ایالت‌ها عمدتاً در حوزه‌هایی جدا از هم فعالیت می‌کردند.

فدرالیسم دوگانه، رویایی بود که جهان را دو حوزه خالص می‌دید: یکی متعلق به مرکز، دیگری به ایالت‌ها، گویی میان آن‌ها دیواری شیشه‌ای، ولی نافذ، کشیده شده است. طراحان این رویا معتقد بودند که قانون اساسی می‌تواند قدرت را با دقت جراح تقسیم کند، هر دولت به‌تنهایی در حوزه‌اش حکومت کند، و هر اختلاف هم تنها نیازمند داوری دادگاه باشد. اما زندگی سیاسی، هرگز چنین تمیز و مرتب نبوده است. در عمل، مرزها محو شدند، دست‌ها به هم گیر کردند، و فدرالیسم دوگانه در برابر پیچیدگی‌های جامعه صنعتی، شهری و چندفرهنگی، دچار شکست شد (Scheiber, 1980: 668). این مفروضات بازتاب‌دهنده دیدگاهی مکانیکی به نهادهای سیاسی بودند که قادر به درک وابستگی‌های متقابل پیچیده و دینامیک‌های قدرتی که مشخصه نظام‌های فدرال در عمل است، نبودند.

از منظر جامعه‌شناختی، فدرالیسم دوگانه تلاشی برای سازگار کردن الزامات سیاسی متعارض بود: نیاز به وحدت ملی و اقدام هماهنگ در مسائل مورد علاقه مشترک، و میل به خودمختاری محلی و خودگردانی. همان‌طور که لیوینگستون استدلال می‌کند، این الزامات بازتاب‌دهنده نیروهای عمیق‌تر اجتماعی و فرهنگی هستند که ساختار و کارکرد نظام‌های فدرال را شکل می‌دهند. تنش میان وحدت و کثرت، تمرکزگرایی و تمرکززدایی، یک دیالکتیک بنیادین اجتماعی-سیاسی را نمایندگی می‌کند که صرفاً از طریق سازوکارهای رسمی قانون اساسی قابل حل نیست (Livingston, 1952: 88). محدودیت‌های فدرالیسم دوگانه با رویارویی نظام‌های فدرال با چالش‌های جدید در قرن بیستم، بیش از پیش آشکار شد. وابستگی متقابل اقتصادی، صنعتی شدن، شهرنشینی و رشد دولت رفاه، فشارهایی برای هماهنگی و همکاری بیشتر میان سطوح مختلف حکومت ایجاد کرد (Watts, 1998: 123). جدایی قاطع قدرت‌ها که فدرالیسم دوگانه متصور بود، برای پرداختن به مسائل سیاستی پیچیده‌ای که از مرزهای قضایی فراتر می‌رفتند، ناکافی بود. افزون بر این، و از نگاه شایر، عملکرد واقعی فدرالیسم اغلب به طور قابل توجهی از ساختار رسمی قانون اساسی آن منحرف می‌شد و دینامیک‌های قدرت میان سطوح مختلف حکومت در پاسخ به شرایط متغیر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تحول می‌یافت (Scheiber, 1980: 670). نقد فدرالیسم دوگانه از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، بر ناتوانی آن در درک جایگیری اجتماعی نهادهای سیاسی متمرکز است. «سرشت بنیادین فدرالیسم را نباید در ظرایف اصطلاحات حقوقی و قانون اساسی جستجو کرد، بلکه باید در نیروهای نظام‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی که اشکال بیرونی

فدرالیسم را ضروری ساخته‌اند، جستجو نمود (Livingston, 1952: 84). این تغییر تمرکز از نهادهای رسمی به نیروهای اجتماعی زیربنایی، نقطه عطفی حیاتی در نظریه فدرالیستی بود و راه را برای رویکردهای جامعه‌شناختی‌تر برای فهم نظام‌های فدرال هموار کرد. از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، نظریه‌های کلاسیک فدرالیسم دارای چندین محدودیت بنیادین هستند. نخست، آن‌ها سازوکارهای نهادی رسمی را بر فرآیندهای اجتماعی ارجح می‌دانند و فدرالیسم را به‌مثابه یک ساختار حقوقی ایستا و نه یک رابطه سیاسی پویا در نظر می‌گیرند (Burgess, 2006: 28).

وقتی همه توجه را به قانون اساسی معطوف می‌کنیم، چشم‌مان از آنچه واقعاً در خیابان‌ها، پارلمان‌ها و دلهای شهروندان رخ می‌دهد، پوشیده می‌شود، یعنی اینکه قدرت چگونه در عمل تقسیم یا جابه‌جا می‌شود، چگونه اقلیت‌ها فضای خود را می‌سازند، و چرا فدرالیسم در هند، سوئیس یا ایالات متحده، داستان‌های متفاوتی را روایت می‌کند.

دوم، نظریه‌های کلاسیک تمایل به اتخاذ دیدگاهی مکانیکی به نهادهای سیاسی دارند و فرض می‌کنند که نظام‌های فدرال بر اساس طراحی رسمی خود عمل می‌کنند، نه اینکه تحت تأثیر تعاملات پیچیده میان بازیگران سیاسی، گروه‌های اجتماعی و نیروهای اقتصادی شکل گرفته باشند (Elazar, 1987: 67). این دیدگاه قادر به درک این نیست که نهادهای فدرال چگونه در ساختارهای اجتماعی و روابط قدرت گسترده‌تری جای گرفته‌اند و این ساختارها و روابط چگونه بر عملکرد واقعی نظام‌های فدرال تأثیر می‌گذارند. سوم، نظریه‌های کلاسیک اغلب نقش سیاست‌های هویتی را در شکل‌دهی به ترتیبات فدرال نادیده می‌گیرند. همان‌طور که کیملیکا استدلال می‌کند، فدرالیسم صرفاً یک نظام حکمرانی نیست، بلکه سازوکاری برای مدیریت کثرت و پذیرش گروه‌های مختلف فرهنگی، زبانی و قومی در چارچوب یک ساختار سیاسی واحد است. ناتوانی در درک رابطه میان فدرالیسم و سیاست‌های هویتی، یک نقطه کور مهم در نظریه کلاسیک فدرالیستی محسوب می‌شود (Kymlicka, 1995: 26).

چهارم، جهت‌گیری هنجاری نظریه‌های کلاسیک یعنی تمرکزشان بر آنچه فدرالیسم «باید باشد» به جای آنکه چگونه واقعاً عمل می‌کند، قدرت تحلیلی آن‌ها را به‌عنوان ابزاری برای فهم نظام‌های فدرال واقعی محدود می‌کند (Tariq et al, 2018: 403). نظریه‌پردازان کلاسیک با ارائه الگوهای آرمانی از فدرالیسم، معیارهایی را بنا نهادند که تعداد کمی از نظام‌های فدرال واقعی، اگر اصلاً هیچ‌کدام، می‌توانستند به آن دست یابند. این امر منجر به تکثیر نظام‌های «شبه-فدرال» یا «ناقص» شد که به سادگی قابل طبقه‌بندی نبودند. در نهایت، نظریه‌های کلاسیک فدرالیسم اغلب بازتاب‌دهنده زمینه‌های تاریخی و فرهنگی خاصی

به‌ویژه تجارب آنگلو-آمریکایی بودند، در حالی که ادعای کاربرد جهانی داشتند (Burgess, 2006: 30). این قوم‌محوری، توانایی آن‌ها را برای درک اشکال متنوعی که فدرالیسم در مناطق و زمینه‌های فرهنگی مختلف به خود گرفته است، محدود می‌کرد و چگونگی شکل‌گیری سازوکارهای فدرال توسط مسیرهای تاریخی و دینامیک‌های قدرت خاص را پنهان می‌ساخت.

۳. چارچوب‌های نظری مدرن: فدرالیسم از دریچه جامعه‌شناسی

۳-۱. نظریه جامعه‌شناختی فدرالیسم: سهم ویلیام لیوینگستون

گذار به سوی درکی جامعه‌شناختی‌تر از فدرالیسم، اغلب با اثر بنیادین ویلیام لیوینگستون در دهه ۱۹۵۰ پیوند زده می‌شود. لیوینگستون با این استدلال که «جوهر فدرالیسم نه در ساختار نهادی یا قانون اساسی، بلکه در خود جامعه نهفته است»، فدرالیسم را اساساً بازتعریف کرد (Livingston, 1952: 84). این امر یک تغییر پارادایمی در نظریه فدرالیستی بود که تمرکز را از ساختارهای حقوقی به مبانی اجتماعی نظام‌های فدرال منتقل کرد. از دیدگاه لیوینگستون، جوامع فدرال با کثرتی مشخص می‌شوند که بر مبنای سرزمینی سازمان یافته است. این کثرت ممکن است در اشکال مختلفی - اقتصادی، دینی، قومی، زبانی، تاریخی - ظاهر شود، اما آنچه جامعه‌ای را فدرال می‌سازد، نحوه تمرکز جغرافیایی این کثرت‌هاست که هویت‌ها و منافع منطقه‌ای متمایزی را ایجاد می‌کند (Livingston, 1952: 85). از این منظر، نهادهای سیاسی فدرال، علت فدرالیسم نیستند، بلکه معلول آن هستند؛ یعنی واکنشی به واقعیت اجتماعی زیربنایی کثرت سرزمینی.

رویکرد لیوینگستون، نظریه فدرالیستی را از آنچه طارق و همکارانش آن را «چنگال‌های ارتدکسی حقوقی» که توسط پژوهشگرانی چون ویر و دایسی بنا نهاده شده بود، می‌نامند، آزاد کرد. لیوینگستون با تمرکز بر ساختارهای اجتماعی به جای سازوکارهای حقوقی، راه‌های جدیدی برای فهم چگونگی ظهور، تحول و کارکرد نظام‌های فدرال در زمینه‌های مختلف گشود. رویکرد او همچنین تبیین ظریف‌تری برای این امر فراهم کرد که چرا سازوکارهای فدرال در جوامع مختلف، اشکال متفاوتی به خود می‌گیرند که بازتاب‌دهنده الگوهای خاص کثرت و سازمان سرزمینی است که هر مورد را مشخص می‌کند (Tariq et al, 2018: 405). از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، سهم لیوینگستون از چندین جهت پیشگامانه بود. او نشان داد که نهادهای سیاسی (مانند دولت و احزاب) جدا از جامعه عمل نمی‌کنند، بلکه تحت تأثیر نیروهای اجتماعی شکل می‌گیرند و به آنها واکنش نشان می‌دهند. همچنین او توضیح داد که تغییرات در

ساختارهای اجتماعی (مثل طبقه یا قومیت) بر سازوکارهای سیاسی اثر می‌گذارد و برعکس، تحولات سیاسی نیز میتواند جامعه را دگرگون کند. در آخر نیز لیونگستون توجه را به این نکته جلب کرد که در نظام‌های فدرال، گاه فدرالیسم ابزاری برای پذیرش گروه‌های مختلف با هویت‌های متفاوت است، به طوری که این گروه‌ها بتوانند در چارچوب یک کشور واحد همزیستی داشته باشند.

با این حال، رویکرد لیونگستون با نقد نیز مواجه شده است. منتقدان اشاره می‌کنند که هرچند این دیدگاه به خوبی مبنای جامعه‌شناختی کثرت را توصیف می‌کند، اما توجه کمتری به عاملیت سیاسی و چانه‌زنی لازم برای ایجاد وحدت از دل آن کثرت دارد (Riker, 1964). به همین ترتیب، این نظریه قادر به توضیح مواردی نیست که در آن‌ها جوامع دارای کثرت سرزمینی قابل توجه، نهادهای فدرال را توسعه نداده‌اند، یا مواردی که سازوکارهای فدرال در جوامع نسبتاً همگون وجود دارند (Tariq et al, 2018:406). علی‌رغم این محدودیت‌ها، نظریه جامعه‌شناختی فدرالیسم لیونگستون، نقطه عطفی حیاتی در نظریه فدرالیستی محسوب می‌شود که تمرکز را از نهادهای رسمی به ساختارها و فرآیندهای اجتماعی زیربنایی منتقل کرد. لیونگستون با بازتعریف فدرالیسم به مثابه یک پدیده اجتماعی و نه صرفاً یک سازوکار قانون اساسی، زمینه را برای رویکردهای پیچیده‌تر و جامعه‌شناختی - سیاسی برای فهم نظام‌های فدرال فراهم آورد.

۲-۳. نظریه سیاسی فدرالیسم: چشم‌انداز چانه‌زنی

در حالی که لیونگستون بر مبنای اجتماعی فدرالیسم تأکید داشت، ویلیام رایکر نظریه‌ای سیاسی را توسعه داد که بر تعاملات استراتژیک و دینامیک‌های قدرتی که سازوکارهای فدرال را شکل می‌دهند، تمرکز می‌کرد. به گفته رایکر، فدرالیسم از فرآیندهای چانه‌زنی سیاسی نشأت می‌گیرد که در آن، واحدهای سیاسی پیشتر مستقل، توافق می‌کنند تا اتحادیه‌ای را تشکیل دهند و در عین حال میزانی از خودمختاری را حفظ کنند (Riker, 1964: 11). این چشم‌انداز چانه‌زنی، فدرالیسم را به منزله یک راه‌حل سیاسی برای مسائل خاصی که بازیگران سیاسی با آن روبرو هستند مفهوم‌پردازی می‌کند، نه به مثابه نتیجه طبیعی کثرت اجتماعی یا یک آرمان هنجاری قانون اساسی.

رایکر استدلال می‌کرد که «فدرالیسم یکی از راه‌های حل مسئله گسترش حکومت‌ها» بدون توسل به فتح امپریالیستی یا اجبار است (Dosenrode, 2010: 10). از این دیدگاه، فدرالیسم یک سازش میان میل به گسترش سرزمینی و مقاومت واحدهای پیرامونی در برابر ادغام کامل یا تبعیت را نمایندگی می‌کند. این سازش معمولاً تحت شرایط خاصی پدید می‌آید: زمانی که حاکمان مرکزی به دنبال گسترش مسالمت‌آمیز قلمرو خود هستند، و زمانی که حاکمان پیرامونی مایلند در ازای مزایایی چون حمایت نظامی یا منافع

اقتصادی، از بخشی از خودمختاری خود دست بکشند (McKay, 2004: 169). از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، نظریه چانه‌زنی رایج‌تر چندین بعد مهم فدرالیسم را برجسته می‌سازد. نخست، بر نقش دینامیک‌های قدرت و تعاملات استراتژیک در شکل‌دهی به سازوکارهای فدرال تأکید می‌کند و این را به رسمیت می‌شناسد که فدرالیسم اغلب از مذاکرات میان بازیگران سیاسی با منابع و منافع متفاوت نشأت می‌گیرد. دوم، به وابستگی تاریخی نظام‌های فدرال اذعان می‌کند و معتقد است که آن‌ها محصول اصول انتزاعی قانون اساسی نیستند، بلکه نتیجه شرایط و محاسبات سیاسی خاص هستند. سوم، توجه را به سرشت ابزاری فدرالیسم جلب می‌کند و آن را وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف سیاسی خاص می‌بیند، نه یک هدف فی‌نفسه. با این حال، رویکرد رایج‌تر به دلیل تمرکز بیش از حد محدود بر «معامله فدرال» در لحظه شکل‌گیری و نادیده گرفتن فرآیندهایی که نظام‌های فدرال از طریق آن‌ها در طول زمان تحول می‌یابند و خود را تطبیق می‌دهند، مورد نقد قرار گرفته است (McKay, 2004: 170).

این دیدگاه چند ضعف نیز دارد. الف: تمرکز بیش‌ازحد بر سران: ممکن است نقش مذاکره‌کنندگان سیاسی (نخبگان) را بیش‌ازحد بزرگ جلوه دهد و نقش نیروهای بزرگ‌تر مانند جنبش‌های مردمی، فشارهای اقتصادی و فرهنگ را نادیده بگیرد. ب: نادیده گرفتن ارزش‌ها: همچنین ممکن است جنبه اخلاقی و ایدئال‌های فدرالیسم (مثل عدالت، خودمختاری و وحدت) را کمرنگ کند و آن را صرفاً به یک بازی تاکتیکی برای تقسیم قدرت تقلیل دهد. اما یک نقطه قوت بزرگ دارد، نظریه فدرالیسم به‌عنوان چانه‌زنی با وجود این کاستی‌ها، کمک بزرگی به درک ما کرده است. این نظریه در برابر دیدگاه‌های خیلی خشک حقوقی (که فقط قوانین را می‌بینند) و خیلی جبری جامعه‌شناختی (که همه چیز را حتمی می‌دانند) ایستاد. به ما یادآوری می‌کند که فدرالیسم یک ساختار سنگینی ثابت در قانون اساسی نیست، بلکه یک رابطه سیاسی زنده است. همچنین نشان می‌دهد که نظام فدرال از طریق مذاکره و بازنگری مداوم بین دولت‌های عضو حفظ و به‌روز می‌شود؛ یعنی یک فرآیند همیشه در جریان است.

۳-۳. فدرالیسم تعاونی: فراتر از فدرالیسم دوگانه

چالش‌های قرن بیستم مانند رکود اقتصادی، جنگ‌های جهانی، توسعه صنعتی و رشد دولت رفاه-محدودیت‌های فدرالیسم دوگانه را آشکار ساخت و منجر به ظهور چشم‌اندازهای نظری جدیدی شد. «فدرالیسم تعاونی»^۱، که در پاسخ به این چالش‌ها پدید آمد و بر وابستگی متقابل و همکاری میان سطوح مختلف حکومت تأکید داشت، نه بر جدایی و استقلال آن‌ها (Tariq et al, 2018: 403). فدرالیسم تعاونی

^۱ Cooperative Federalism

یک گسست قابل توجه از مفاهیم کلاسیک فدرالیسم است. این گذار، حرکتی از «فدرالیسم دوگانه» که تقسیم روشنی از قدرت‌ها را مفهوم‌پردازی می‌کرد، به سوی الگوی «فدرالیسم تعاونی» بود که بر یک رابطه چندوجهی از اقدام مشترک و وابستگی متقابل تأکید دارد (Watts, 1998: 123). این تغییر از جدایی به همکاری، بازتاب‌دهنده تحولات گسترده‌تر در زمینه اجتماعی و اقتصادی نظام‌های فدرال است، به‌ویژه پیچیدگی روزافزون و وابستگی متقابل مسائل سیاستی که از مرزهای قضایی فراتر می‌روند.

از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، فدرالیسم تعاونی چندین بعد مهم نظام‌های فدرال را برجسته می‌سازد. نخست، این را به رسمیت می‌شناسد که نهادهای سیاسی در یک زمینه گسترده‌تر اجتماعی و اقتصادی عمل می‌کنند که بر کارکرد و تحول آن‌ها تأثیر می‌گذارد. گذار از فدرالیسم دوگانه به تعاونی صرفاً مسئله بازتفسیری از قانون اساسی نبود، بلکه واکنشی به شرایط متغیر اجتماعی و اقتصادی بود که همکاری بیشتر میان حکومتی را ضروری می‌ساخت (Scheiber, 1980: 670; Watts, 1998: 123). دوم، فدرالیسم تعاونی بر سرشت فرآیندی فدرالیسم تأکید می‌کند و بر آنچه حکومت‌ها انجام می‌دهند تمرکز دارد، نه بر آنچه به طور رسمی هستند. این درک فرآیندی که معتقد است معنای فدرالیسم در اقدام مشترک نهفته است و نه صرفاً در جایگاه حقوقی (Friedrich, 1968: 7). با تأکید جامعه‌شناسی سیاسی بر فرآیندهای پویای اجتماعی به جای ساختارهای نهادی ایستا، همسو است.

سوم، فدرالیسم تعاونی به دینامیک‌های پیچیده قدرتی که مشخصه نظام‌های فدرال در عمل است، اذعان می‌کند. به جای فرض اینکه هر سطح از حکومت به طور مستقل در حوزه خود عمل می‌کند، فدرالیسم تعاونی وابستگی‌های متقابل و روابط قدرتی را که تعاملات میان حکومتی را شکل می‌دهند، به رسمیت می‌شناسد. این دینامیک‌های قدرت توسط طراحی قانون اساسی ثابت نشده‌اند، بلکه در پاسخ به شرایط متغیر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی تحول می‌یابند. مطالعه تجربی واتس بر روی نظام‌های فدرال، حتمی بودن فدرالیسم تعاونی را در زمینه‌های سیاسی متنوع نشان داد. واتس با بررسی قوانین اساسی فدرال هند، پاکستان، مالزی، رودزیا و نیاسالند، نیجریه و وست ایندیز، دریافت که عواملی چون: گسترش شرکت‌های تجاری سراسری، رشد یک اقتصاد وابسته به هم، مفهوم همواره در حال گسترش کارکردهای مثبت [دولت] و رشد احساسات ملی» منجر به افزایش وابستگی متقابل میان سطوح حکومت شده است (Tariq et al, 2018: 408). این وابستگی متقابل، نیازمند همکاری و هماهنگی بود، نه جدایی و استقلال قاطع. بنابراین، فدرالیسم تعاونی نماینده درکی جامعه‌شناختی‌تر از نظام‌های فدرال است؛ درکی که به تعامل پویای میان نهادهای سیاسی و نیروهای اجتماعی اذعان می‌کند. فدرالیسم تعاونی با فراتر

رفتن از رویکرد فرمالیستی نظریه‌های کلاسیک، چارچوبی واقع‌گرایانه‌تر برای تحلیل چگونگی کارکرد واقعی نظام‌های فدرال در عمل و نحوه انطباق آن‌ها با شرایط متغیر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی فراهم می‌آورد.

۳-۴. نظریه فرآیندی فدرالیسم: چشم‌انداز پویای کارل فریدریش

در حالی که فدرالیسم تعاونی بر وابستگی متقابل میان سطوح حکومت تأکید داشت، کارل فریدریش نظریه‌ای فرآیندی را توسعه داد که فدرالیسم را به مثابه یک نظام پویا و در حال تحول مفهوم‌پردازی می‌کرد، نه یک سازوکار نهادی ثابت. از دیدگاه فریدریش، «فدرالیسم یک فرآیند پویاست که از طریق آن، چندین جامعه سیاسی مجزا راه‌حل‌های مشترکی برای مسائل پیدا می‌کنند که در نتیجه به آن‌ها در یکپارچه‌شدن یاری می‌رساند» (Burgess, 2006: 41). این چشم‌انداز، تمرکز را از ساختارهای نهادی ایستا به فرآیندهای مستمر مذاکره، انطباق و یکپارچگی منتقل می‌کند.

نظریه فرآیندی فریدریش یک گسست قابل توجه از مفاهیم کلاسیک فدرالیسم است. فریدریش به جای تعریف فدرالیسم بر اساس سازوکارهای ثابت قانون اساسی یا تقسیمات رسمی قدرت، بر فرآیندهای مستمری تأکید داشت که نظام‌های فدرال از طریق آن‌ها تحول می‌یابند و خود را تطبیق می‌دهند. از این دیدگاه، فدرالیسم چیزی نیست که یک بار برای همیشه از طریق طراحی قانون اساسی بنا نهاده شود، بلکه به طور مداوم از طریق عمل سیاسی بازنگری و بازتصور می‌شود (Friedrich, 1968: 7). از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، نظریه فرآیندی فریدریش چندین بینش مهم را ارائه می‌دهد. نخست، این را به رسمیت می‌شناسد که نهادهای سیاسی ایستا نیستند، بلکه پویا هستند و در پاسخ به شرایط متغیر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تحول می‌یابند. اصل فدرال، از دیدگاه فریدریش، یک نقشه ثابت نیست، بلکه راهنمایی برای فرآیندهای مستمر یکپارچگی و تمایزبانی سیاسی است (Friedrich, 1968: 8).

دوم، نظریه فرآیندی بر اهمیت عاملیت سیاسی در شکل‌دهی به نظام‌های فدرال تأکید می‌کند. فریدریش به جای آنکه فدرالیسم را محصول نیروهای اجتماعی غیرشخصی یا طراحی قانون اساسی بداند، بر نقش جوامع سیاسی در «یافتن راه‌حل‌های مشترک» برای مسائل مشترک تأکید داشت. این تمرکز بر عاملیت، با علاقه جامعه‌شناسی سیاسی به چگونگی جهت‌یابی و شکل‌دهی بازیگران سیاسی به زمینه‌های نهادی، همسو است. سوم، رویکرد فریدریش به بعد غایت‌شناختی فدرالیسم اذعان می‌کند، این ایده که فرآیندهای فدرال به سمت اهداف یا نتایج خاصی جهت‌گیری شده‌اند. از دیدگاه فریدریش، فدرالیسم یک فرآیند یکپارچگی است که جوامع سیاسی بیشتر مجزا را به همکاری و هماهنگی نزدیک‌تر

می‌رساند (Burgess, 2006: 42). این جهت‌گیری غایت‌شناختی، نظریه فرآیندی را از مفاهیم مکانیکی تر فدرالیسم به‌مثابه نظام کنترل و توازن یا تقسیم قدرت، متمایز می‌کند.

با این وجود، نظریه فرآیندی سهم مهمی در درک ما از فدرالیسم از منظر جامعه‌شناسی سیاسی دارد. فریدریش با مفهوم‌پردازی فدرالیسم به‌مثابه یک فرآیند پویا و نه یک ساختار ایستا، چارچوبی برای تحلیل چگونگی تحول و انطباق نظام‌های فدرال در طول زمان و چگونگی شکل‌گیری آن‌ها توسط تعاملات مستمر میان جوامع سیاسی، نیروهای اجتماعی و شرایط اقتصادی فراهم آورد. فریدریش، با دید فرآیندی‌اش، فدرالیسم را از حیطه نهادهای ثابت بیرون آورد اما گاهی، حرکت فرآیند را بدون نگاه به کسانی که این فرآیند را می‌رانند، تصور کرد. ما آنچه را که او «فرآیند» نامید، امروز «دیالکتیک» می‌خوانیم: تقابلی که در آن، ساختار و عامل، هم‌زمان هم شکل می‌دهند و هم شکل می‌گیرند. این دیدگاه، فدرالیسم را از یک «پاسخ» به یک «سؤال همیشگی» تبدیل می‌کند که چگونه می‌توان در میان تفاوت، یک‌دیگر را تحمل کرد؟ و این سؤال، همان نقطه‌ای است که جامعه‌شناسی سیاسی، ورودی خود را به یافتن می‌سازد.

۴. رویکردهای یکپارچه‌ساز: پل زدن میان چشم‌اندازهای کلاسیک و مدرن

۴-۱. فدرالیسم تطبیقی

رونالد واتس رویکردی تطبیقی به فدرالیسم توسعه داد که به دنبال پر کردن شکاف میان چشم‌اندازهای حقوقی-نهادی کلاسیک و رویکردهای جامعه‌شناختی و فرآیند-محور مدرن بود. واتس با اتکا به مطالعات تجربی بر روی نظام‌های فدرال در سراسر جهان، الگوها و تنوعات موجود در سازوکارهای فدرال را شناسایی کرد و به بررسی این موضوع پرداخت که این سازوکارها چگونه در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی عمل می‌کنند (Watts, 1998: 120). فدرالیسم تطبیقی واتس دارای چندین ویژگی کلیدی است که با چشم‌انداز جامعه‌شناسی سیاسی همسو است. نخست، به کثرت سازوکارهای فدرال اذعان می‌کند و می‌پذیرد که فدرالیسم در زمینه‌های مختلف، اشکال متفاوتی به خود می‌گیرد، نه اینکه با یک سنخ آرمانی واحد مطابقت داشته باشد (Watts, 2007: 5). این جهت‌گیری تجربی، در تضاد با رویکرد هنجاری نظریه‌های کلاسیک است که اغلب نظام‌های فدرال را با یک الگوی آرمانی می‌سنجیدند.

دوم، رویکرد واتس بر رابطه میان نهادهای فدرال و زمینه اجتماعی آن‌ها تأکید می‌کند از نگاه واتس، نظام‌های فدرال تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل، از جمله میراث‌های تاریخی، شکاف‌های اجتماعی،

شرایط اقتصادی و فرهنگ سیاسی شکل می‌گیرند. این به رسمیت شناختن جایگیری اجتماعی نهادهای سیاسی، با تمرکز جامعه‌شناسی سیاسی بر تعامل میان ساختارهای اجتماعی و سازوکارهای سیاسی همسو است (Watts, 1998: 124). سوم، فدرالیسم تطبیقی چشم‌اندازی پویا اتخاذ می‌کند و به بررسی چگونگی تحول و انطباق نظام‌های فدرال در طول زمان می‌پردازد، نه اینکه آن‌ها را ساختارهایی ثابت در قانون اساسی بداند. سازوکارهای فدرال به طور مداوم در پاسخ به شرایط متغیر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بازنگری می‌شوند و این فرآیند انطباق برای تاب‌آوری و کارآمدی نظام‌های فدرال ضروری است (Watts, 2007: 4). مطالعات تجربی واتس بر روی شش قانون اساسی فدرال، حتمی بودن فدرالیسم تعاونی را در زمینه‌های سیاسی متنوع نشان داد. عواملی چون «گسترش شرکت‌های تجاری سراسری، رشد یک اقتصاد وابسته به هم، مفهوم همواره در حال گسترش کارکردهای مثبت [دولت] و رشد احساسات ملی» منجر به افزایش وابستگی متقابل میان سطوح حکومت شده بود که نیازمند همکاری و هماهنگی بود، نه جدایی قاطع (Tariq et al, 2018: 408).

واتس از این مشاهدات تجربی، پنج درس کلیدی درباره نظام‌های فدرال استخراج کرد. نخست، نظام‌های فدرال «راهی عملی برای ترکیب مزایای وحدت و کثرت از طریق نهادهای نمایندگی فراهم می‌کنند و هویت‌های متمایز را در چارچوب یک اتحادیه سیاسی بزرگ‌تر می‌پذیرند، حفظ می‌کنند و ترویج می‌دهند» (Tariq et al, 2018: 409). دوم، نظام‌های فدرال هم با خودگردانی و هم با حکمرانی مشترک مشخص می‌شوند، که در آن واحدهای تشکیل‌دهنده در حوزه قضایی خود خودمختاری را اعمال می‌کنند و در عین حال در تصمیم‌گیری در سطح مرکزی شرکت می‌کنند. سوم، سازوکارهای فدرال باید با شرایط خاص تاریخی، اجتماعی و اقتصادی هر جامعه تطبیق داده شوند، نه اینکه از یک الگوی جهانی واحد پیروی کنند. چهارم، نظام‌های فدرال برای حفظ کارآمدی و پاسخگویی خود نیازمند مذاکره و تعدیل مستمر هستند. پنجم، موفقیت سازوکارهای فدرال به ترکیبی از طراحی نهادی، رهبری سیاسی و فرهنگ مدنی بستگی دارد.

فدرالیسم تطبیقی واتس یک رویکرد یکپارچه‌ساز مهم است که با ترکیب توجه به طراحی نهادی و به رسمیت شناختن زمینه اجتماعی و فرآیندهای پویا، شکاف میان چشم‌اندازهای کلاسیک و مدرن را پر می‌کند. واتس با استوار کردن بینش‌های نظری بر مشاهدات تجربی، درکی ظریف‌تر و واقع‌گرایانه‌تر از چگونگی کارکرد واقعی نظام‌های فدرال و تنوع آن‌ها در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی فراهم آورد.

۴-۲. نظریه میثاق

نظریه میثاق دانیل العازار یک رویکرد یکپارچه‌ساز دیگر به فدرالیسم است که توجه به سازوکارهای نهادی را با به رسمیت شناختن ابعاد اخلاقی و فرهنگی نظام‌های فدرال ترکیب می‌کند. از دیدگاه العازار، فدرالیسم صرفاً یک نظام حکمرانی نیست، بلکه یک چارچوب اخلاقی است که ریشه در ایده میثاق دارد، توافقی داوطلبانه میان شرکا که رابطه‌ای بر پایه احترام و تعهد متقابل بنا می‌نهد (Elazar, 1987: 5). رویکرد العازار از چندین جهت متمایز است که با چشم‌انداز جامعه‌شناسی سیاسی همسو است. نخست، به مبانی فرهنگی و ایده‌ای فدرالیسم اذعان می‌کند و استدلال می‌کند که سازوکارهای فدرال بازتاب‌دهنده برداشت‌های خاصی از جامعه سیاسی و نظم اخلاقی هستند. فدرالیسم بر «ترکیب خودگردانی و حکمرانی مشترک از طریق تقسیم قدرت مبتنی بر قانون اساسی» بنا شده است، ترکیبی که نیازمند گرایش‌های فرهنگی و تعهدات اخلاقی خاصی است (Elazar, 1987: 5).

دوم، نظریه میثاق بر سرشت داوطلبانه و مبتنی بر رضایت سازوکارهای فدرال تأکید می‌کند. از دیدگاه العازار، فدرالیسم حقیقی بر پایه مشارکت استوار است نه سلسله‌مراتب، که در آن واحدهای تشکیل‌دهنده آزادانه به یک انجمن سیاسی می‌پیوندند و در عین حال هویت‌ها و منافع متمایز خود را حفظ می‌کنند (Elazar, 1987: 12). این تأکید بر رضایت و مشارکت، فدرالیسم را از دیگر اشکال سازمان سیاسی که بر اجبار یا تبعیت استوارند، متمایز می‌کند. سوم، رویکرد العازار به ریشه‌های تاریخی و دینی فدرالیسم، به‌ویژه در سنت یهودی-مسیحی میثاق، اذعان می‌کند. العازار با پیگیری تحول ایده‌های فدرال در اندیشه سیاسی غرب، نشان داد که چگونه سازوکارهای فدرال در سنت‌های فرهنگی و فکری خاصی جای گرفته‌اند، نه اینکه جهانی یا فراتاریخی باشند (Elazar, 1995: 33).

از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، نظریه میثاق العازار بینش‌های مهمی درباره رابطه میان نهادهای سیاسی و ارزش‌های اجتماعی ارائه می‌دهد. العازار با برجسته ساختن ابعاد اخلاقی فدرالیسم، نشان داد که چگونه سازوکارهای فدرال هم بازتاب‌دهنده برداشت‌های خاصی از جامعه سیاسی، شهروندی و اقتدار هستند و هم آن‌ها را تقویت می‌کنند. این به رسمیت شناختن جایگیری فرهنگی نهادهای سیاسی، با تمرکز جامعه‌شناسی سیاسی بر تعامل میان ارزش‌های اجتماعی و سازوکارهای سیاسی همسو است. رویکرد العازار همچنین چارچوبی برای فهم تنوع نظام‌های فدرال در سراسر جهان فراهم می‌کند. همان‌طور که او استدلال می‌کرد، جوامع مختلف، انواع گوناگونی از اصل فدرال را توسعه داده‌اند که بازتاب‌دهنده تجارب تاریخی، سنت‌های فرهنگی و شرایط سیاسی خاص آن‌هاست (Elazar, 1995: 34). این به

رسمیت شناختن تنوع، در تضاد با گرایش‌های جهان‌شمول‌گرایی نظریه کلاسیک فدرالیستی است که اغلب فرض می‌کرد نظام‌های فدرال باید با یک سنخ آرمانی واحد مطابقت داشته باشند. با این حال، نظریه میثاق به دلیل جهت‌گیری هنجاری و ویژگی فرهنگی خاص خود با نقد نیز مواجه شده است. منتقدان استدلال می‌کنند که رویکرد العازار با استوار کردن فدرالیسم بر سنت‌های اخلاقی و فرهنگی خاص، ممکن است نتواند به طور کامل سازوکارهای فدرال را در جوامعی با تجارب تاریخی و ارزش‌های فرهنگی متفاوت توضیح دهد (Burgess, 2006: 49). این رویکرد که بر مشارکت داوطلبانه و توافقی تأکید دارد، ممکن است جنبه‌های واقعی و گاه خشن نظام‌های فدرال را نادیده بگیرد. در عمل، فدرالیسم همیشه با رقابت بر سر قدرت، تعارض منافع و چانه‌زنی سخت بین سطوح مختلف حکومت همراه است، نه صرفاً یک همکاری دوستانه. با این حال، نظریه العازار (که فدرالیسم را مانند یک پیمان اخلاقی و فرهنگی می‌بیند) کمک بزرگی به درک ما کرده است. او نشان داد که: نهادهای سیاسی فدرالی (مانند قانون اساسی یا شوراهای) فقط ساختارهای خشک اداری نیستند، بلکه در یک بستر وسیع‌تر از ارزش‌ها، فرهنگ و باورهای مشترک جامعه ریشه دارند. این نهادها هم بازتاب‌دهنده روابط و هویت‌های اجتماعی (مثل قومیت یا دین) هستند و هم در شکل‌دادن و تقویت آنها نقش ایفا می‌کنند. به عبارت دیگر، فدرالیسم یک پروژه سیاسی - فرهنگی است.

۳-۴. نظریه چندعاملی: جوامع امنیتی کارل دویچ

کارل دویچ نظریه‌ای چندعاملی برای فدرالیسم توسعه داد که بر شرایطی تمرکز داشت که در آن واحدهای سیاسی مستقل برای تشکیل نظام‌های فدرال یکپارچه می‌شوند. از دیدگاه دویچ، یکپارچگی فدرال از تعامل پیچیده‌ای از عوامل، از جمله وجود پیشین به‌عنوان دولت‌ها یا مستعمرات جداگانه، کثرت، عوامل جغرافیایی، قومیت و نگرانی‌های امنیتی نشأت می‌گیرد (Tariq et al, 2018: 406). مفهوم «جوامع امنیتی» دویچ از منظر جامعه‌شناسی سیاسی بسیار مرتبط است. او جامعه امنیتی را «گروهی از دولت‌ها که برای حل و فصل اختلافات نه به صورت فیزیکی، بلکه به شیوه‌ای دیگر، یعنی عدم وجود خشونت، یکپارچه شده‌اند» تعریف کرد (Tariq et al, 2018: 406). این تعریف بر نقش فدرالیسم در مدیریت تعارض و ترویج همزیستی مسالمت‌آمیز تأکید می‌کند؛ کارکردی که در بسیاری از نظام‌های فدرال محوری است اما اغلب در رویکردهای نهادمحورتر نادیده گرفته می‌شود. دویچ میان دو نوع جامعه امنیتی ادغام شده و کثرت‌گرا تمایز قائل شد: در جوامع امنیتی ادغام‌شده، دولت‌ها رسماً برای

همزیستی مسالمت‌آمیز متحد می‌شوند و نهادهای سیاسی و فرآیندهای تصمیم‌گیری یکپارچه‌ای را ایجاد می‌کنند. در جوامع امنیتی کثرت‌گرا، دولت‌ها در حوزه‌های خود مستقل باقی می‌مانند و در عین حال سازوکارهایی برای حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات و همکاری ایجاد می‌کنند (Tariq et al, 2018: 406). این تمایز، درجات و اشکال مختلف یکپارچگی فدرال را در بر می‌گیرد و این را به رسمیت می‌شناسد که فدرالیسم یک وضعیت دوتایی نیست، بلکه طیفی از سازوکارهاست.

از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، نظریه چندعاملی دویچ چندین بینش مهم را ارائه می‌دهد. نخست، این را به رسمیت می‌شناسد که یکپارچگی فدرال تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل، از جمله تجارب تاریخی، کثرت فرهنگی، شرایط جغرافیایی و نگرانی‌های امنیتی شکل می‌گیرد. این رویکرد چندوجهی با تأکید جامعه‌شناسی سیاسی بر تعامل پیچیده نیروهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در شکل‌دهی به نهادهای سیاسی همسو است. دوم، نظریه دویچ بر نقش فدرالیسم در مدیریت تعارض و ترویج همزیستی مسالمت‌آمیز میان گروه‌های مختلف در یک جامعه تأکید می‌کند. سازوکارهای فدرال با ایجاد مکانیسم‌های نهادی برای تقسیم قدرت و حل و فصل اختلافات، می‌توانند به پذیرش کثرت و کاهش تعارض کمک کنند؛ کارکردهایی که در جامعه‌شناسی سیاسی جوامع چندپاره محوری هستند.

سوم، مفهوم جوامع امنیتی توجه را به ابعاد روان‌شناختی و نگرشی فدرالیسم جلب می‌کند. از دیدگاه دویچ، یکپارچگی فدرال موفق نه تنها نیازمند نهادهای رسمی است، بلکه نیازمند حس تعلق به یک جامعه و اعتماد متقابل میان واحدهای تشکیل‌دهنده نیز می‌باشد (Deutsch et al, 1957: 36). این به رسمیت شناختن ابعاد ذهنی فدرالیسم، با علاقه جامعه‌شناسی سیاسی به چگونگی پایداری سازوکارهای سیاسی از طریق باورها، هویت‌ها و ارزش‌های مشترک همسو است. با این حال، نظریه چندعاملی با نقد نیز مواجه شده است. منتقدان استدلال می‌کنند که این نظریه عمدتاً یکپارچگی واحدهای پیشتر مستقل را توضیح می‌دهد و قادر به تبیین کامل استقرار دولت‌های فدرال از طریق فرآیندهای تفویض اختیار یا تمرکززدایی در یک دولت موجود نیست (Burgess, 2006: 45). این نظریه همچنین تحول و انطباق مستمر نظام‌های فدرال پس از استقرار، یا دینامیک‌های قدرتی را که روابط فدرال را در طول زمان شکل می‌دهند، به طور کامل در نظر نمی‌گیرد. با همه محدودیت‌ها، دویچ با برجسته ساختن تعامل پیچیده عواملی که یکپارچگی فدرال را شکل می‌دهند و با تأکید بر نقش فدرالیسم در ترویج همزیستی مسالمت‌آمیز، درکی ظریف‌تر و زمینه‌مندتر از چگونگی و چرایی ظهور و کارکرد نظام‌های فدرال فراهم آورد. دویچ، با ایده «جامعه امنیتی»، فدرالیسم را از کادر تقسیم قدرت بیرون کشید و آن را در خدمت

صلح قرار داد اما گاهی، امنیت ساختارها را بالاتر از امنیت انسان‌ها دید. در جوامعی که هنوز به «هویت» دست نیافته‌اند، فدرالیسم نمی‌تواند صرفاً ابزار جلوگیری از خشونت باشد؛ باید ابزاری برای ساختنِ هویت باشد. این گسترش اخلاقی فدرالیسم، همان چیزی است که نظریه‌های قبلی کمتر به آن پرداخته‌اند. بنابراین، فدرالیسم نه فقط وقتی موفق است که جنگ نباشد، بلکه زمانی موفق است که شهروند، در سایه آن، احساس تعلق کند.

۵. چارچوب یکپارچگی فدرال بازانديشانه: یک گزاره نظری نوین

با بنا نهادن بر این چشم‌اندازهای نظری متنوع و چالش‌های معاصر، ما یک چارچوب نظری نوین برای فهم فدرالیسم از منظر جامعه‌شناسی سیاسی پیشنهاد می‌شود. چارچوب یکپارچگی فدرال بازانديشانه (RFIF) این چارچوب، فدرالیسم را به مثابه یک فرآیند انطباقی اجتماعی-سیاسی مفهوم‌پردازی می‌کند که تحت تأثیر تنش‌های دیالکتیکی مستمر میان نیروهای مرکزگرا و مرکزگریز شکل می‌گیرد و از طریق سازوکارهای نهادی که خود در پاسخ به شرایط متغیر تحول می‌یابد، میانجی‌گری می‌شود. این چارچوب، نه یک نظریه جدید، بلکه یک نگاه جدید است، نگاهی که ساختار و جامعه را نه به عنوان مقابل، بلکه به عنوان دو روی یک سکه می‌بیند. در این دیدگاه، هر قانون اساسی، در واقع، متنی تاریخی است که هر نسل، آن را به عملش بازنویسی می‌کند. بنابراین، فدرالیسم هرگز ثابت نیست؛ هرگاه جامعه تغییر کند، فدرالیسم نیز باید دگرگون شود یا از صحنه کنار رود. این پویایی، همان هسته تاب‌آوری فدرالیسم در جوامع مدرن است.

چارچوب فدرالیسم بازانديشانه بینش‌های رویکردهای کلاسیک و مدرن به فدرالیسم را یکپارچه می‌سازد و در عین حال به محدودیت‌های هر یک می‌پردازد. از رویکردهای کلاسیک، توجه به طراحی نهادی و ترتیبات قانون اساسی را به عنوان عوامل مهم در شکل‌دهی به نظام‌های فدرال حفظ می‌کند. از رویکردهای مدرن، به رسمیت شناختن جایگیری اجتماعی نهادهای سیاسی، سرشت فرآیندی فدرالیسم و نقش دینامیک‌های قدرت و تعاملات استراتژیک در شکل‌دهی به روابط فدرال را در بر می‌گیرد. این چارچوب دارای چندین ویژگی کلیدی است که آن را از رویکردهای موجود متمایز می‌کند:

نخست، درکی بازانديشانه از رابطه میان نهادهای فدرال و نیروهای اجتماعی اتخاذ می‌کند. به جای آنکه نهادها را یا تعیین‌کننده رفتار اجتماعی یا صرفاً بازتابی از ساختارهای اجتماعی زیربنایی ببیند، به رابطه متقابل میان نهادها و جامعه اذعان می‌کند. نهادهای فدرال تعاملات و هویت‌های اجتماعی را شکل می‌دهند، در حالی که نیروهای اجتماعی به طور مداوم برای انطباق و تغییر نهادی فشار

می‌آورند (Giddens, 1984: 25). دوم، چارچوب فدرالیسم بازانديشانه بر سرشت پويا و مورد مناقشه فدرالیسم تأکید می‌کند. سازوکارهای فدرال ساختارهای ثابت قانون اساسی نیستند، بلکه عرصه‌های مذاکره، چالش و انطباق مستمر هستند. روابط قدرت میان سطوح مختلف حکومت، میان مناطق یا گروه‌های هویتی مختلف، و میان دولت و جامعه، به طور مداوم در پاسخ به شرایط و چالش‌های متغیر بازننگری می‌شوند (Benz and Zimmer, 2010: 20).

سوم، این چارچوب درکی چندبعدی از یکپارچگی اتخاذ می‌کند. یکپارچگی فدرال نه تنها شامل هماهنگی نهادی است، بلکه فرآیندهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد که واحدهای تشکیل‌دهنده را در یک جامعه سیاسی منسجم به هم پیوند می‌دهد. این ابعاد یکپارچگی می‌توانند با سرعت‌های مختلف و به شیوه‌های گوناگون توسعه یابند و الگوهای پیچیده‌ای از وحدت و کثرت را در نظام‌های فدرال ایجاد کنند (Deutsch et al, 1957: 36). چهارم، چارچوب بازانديشی فدرالیستی بر اهمیت مشروعیت در پایداری سازوکارهای فدرال تأکید می‌کند. نظام‌های فدرال نه تنها به نهادهای کارآمد نیاز دارند، بلکه به توجیهات هنجاری نیز نیازمندند که با ارزش‌ها و هویت‌های شهروندان همخوانی داشته باشد. این فرآیندهای مشروعیت‌بخشی هم شامل محاسبات ابزاری هزینه‌ها و منافع و هم بازنمایی‌های نمادین از جامعه سیاسی و تعلق است (Deutsch et al, 1957: 36).

پنجم، این چارچوب رویکردی تطبیقی و زمینه‌مند اتخاذ می‌کند و این را به رسمیت می‌شناسد که سازوکارهای فدرال در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، اشکال متفاوتی به خود می‌گیرند. به جای سنجش نظام‌های فدرال با یک سنخ آرمانی واحد، به بررسی چگونگی کارکرد آن‌ها در چارچوب‌های تاریخی و فرهنگی خاص خود و نحوه انطباق آن‌ها با شرایط و چالش‌های متغیر می‌پردازد (Watts, 2007: 4). چارچوب یکپارچگی فدرال بازانديشانه چندین مزیت برای تحلیل نظام‌های فدرال از منظر جامعه‌شناسی سیاسی دارد. این چارچوب، سه نگاه را با هم ترکیب می‌کند: ۱- نگاه نهادی (قوانین و ساختارها) ۲- نگاه جامعه‌شناختی (نیروهای اجتماعی و فرهنگی) ۳- نگاه فرآیند-محور (مذاکرات و کنش‌های سیاسی). نتیجه این ترکیب این است که: الف: درک کامل‌تری ارائه می‌دهد: کمک می‌کند بفهمیم نظام‌های فدرال چگونه به وجود می‌آیند، چگونه کار می‌کنند و در طول زمان چرا و چگونه تغییر می‌کنند. ب: بر پویایی و کشمکش تأکید می‌کند: این دیدگاه فدرالیسم را یک ساختار خشک و تمام‌شده نمی‌داند، بلکه آن را یک رابطه پویا و همیشه در حال مذاکره می‌داند که در عمل، با بحث،

چانه زنی و سازگاری مداوم همراه است. پ: انعطاف و تنوع را توضیح می دهد: به جای ارائه یک مدل ثابت، تأکید می کند که فدرالیسم در هر کشور و در هر دوره تاریخی، شکل خاص خودش را دارد. این چارچوب با در نظر گرفتن زمینه های مختلف اجتماعی و تاریخی، این تنوع را توضیح می دهد. این چارچوب نظری نوین با ارائه درکی یکپارچه تر و پویاتر از فدرالیسم به مثابه یک پدیده اجتماعی-سیاسی، شکاف های مهمی را در ادبیات موجود پر می کند. این چارچوب از محدودیت های رویکردهای فرمالیستی کلاسیک که اغلب جایگیری اجتماعی نهادهای فدرال را نادیده می گیرند، و رویکردهای جامعه شناختی مدرن که گاهی اهمیت طراحی نهادی و ترتیبات قانون اساسی را دست کم می گیرند، فراتر می رود. چارچوب فدرالیسم بازاندیشانه، با مفهوم پردازی فدرالیسم به مثابه یک فرآیند بازاندیشانه که تحت تأثیر تنش های دیالکتیکی مستمر شکل می گیرد، چارچوبی واقع گرایانه تر و ظریف تر برای تحلیل نظام های فدرال در جوامع معاصر فراهم می کند.

۶. تحلیل تطبیقی: مطالعات موردی از دریچه جامعه شناسی سیاسی

۶-۱. ایالات متحده: تحول از فدرالیسم دوگانه به تعاونی

ایالات متحده یک مطالعه موردی کلاسیک از تحول فدرالیسم از الگوی دوگانه به تعاونی را ارائه می دهد که بازتاب دهنده تحولات گسترده تر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. نظام فدرال آمریکا در ابتدا به عنوان یک سازوکار دوگانه تصور می شد که در آن قدرت ها به شدت میان حکومت ملی و حکومت های ایالتی تقسیم شده و هر یک در حوزه خود حاکمیت داشتند (Scheiber, 1980: 668). این برداشت دوگانه هم بازتاب دهنده فلسفه سیاسی دوران تأسیس با تأکید بر کنترل و توازن بود و هم واقعیت های اجتماعی جامعه اولیه آمریکا که با هویت های ایالتی قوی و یکپارچگی ملی محدود مشخص می شد. از منظر جامعه شناسی سیاسی، تحول فدرالیسم آمریکا از الگوی دوگانه به تعاونی، بازتاب دهنده رابطه متغیر میان نهادهای سیاسی و نیروهای اجتماعی است. انقلاب صنعتی، شهرنشینی و رشد یک اقتصاد ملی، فشارهایی برای هماهنگی و همکاری بیشتر میان سطوح حکومت ایجاد کرد (Scheiber, 1980: 670). وابستگی متقابل اقتصادی، تحرک اجتماعی و توسعه ارتباطات و حمل و نقل ملی، مبنای جدایی قاطع میان حوزه های ایالتی و ملی را از بین برد. این تحول در دوران طرح سیاست «نیو دیل»^۱ شتاب گرفت، زمانی که بحران اقتصادی مطالباتی برای اقدام ملی که از مرزهای ایالتی فراتر می رفت، ایجاد کرد (Skocpol,

^۱ New Deal

23: 1992). نقش گسترده حکومت فدرال در مدیریت اقتصادی و تأمین رفاه اجتماعی، توازن قدرت را در نظام فدرال اساساً تغییر داد و الگوهای جدیدی از وابستگی متقابل میان حکومت‌های ملی و ایالتی ایجاد کرد. کمک‌های مالی فدرال، نظارت‌های تنظیمی و سازوکارهای هماهنگی سیاست‌ها به ویژگی‌های محوری فدرالیسم آمریکا تبدیل شدند و جایگزین الگوی پیشین حاکمیت دوگانه گردیدند. تحول فدرالیسم آمریکا همچنین بازتاب‌دهنده الگوهای متغیر هویت و تعلق است. تقویت هویت ملی در مقایسه با هویت‌های ایالتی، یک مبنای اجتماعی برای یک نظام فدرال یکپارچه‌تر ایجاد کرد که در آن شهروندان به طور فزاینده‌ای به حکومت ملی به‌عنوان کانون اصلی اقتدار سیاسی و هویت می‌نگریستند (Smith, 1997: 470). در عین حال، هویت‌های منطقه‌ای، نژادی و دیگر اشکال هویت به شکل‌دهی به سیاست‌های فدرالیسم ادامه داده و تنش‌های مستمری میان وحدت و کثرت، تمرکزگرایی و تمرکززدایی ایجاد کرده‌اند. مورد آمریکا چندین بینش کلیدی از جامعه‌شناسی سیاسی را روشن می‌سازد. نخست، نشان می‌دهد که چگونه سازوکارهای فدرال در پاسخ به شرایط متغیر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تحول می‌یابند، نه اینکه بر اساس طراحی قانون اساسی ثابت باقی بمانند. دوم، بر تعامل پیچیده میان ساختارهای نهادی و نیروهای اجتماعی در شکل‌دهی به دینامیک‌های فدرال تأکید می‌کند. سوم، نشان می‌دهد که چگونه فدرالیسم میان تنش‌های وحدت و کثرت، تمرکزگرایی و تمرکززدایی میانجی‌گری می‌کند، به شیوه‌ای که بازتاب‌دهنده شکاف‌های اجتماعی و روابط قدرت گسترده‌تر است.

۶-۲. سوئیس: فدرالیسم توافقی و سیاست‌های هویتی

سوئیس الگوی متفاوتی از فدرالیسم را ارائه می‌دهد؛ الگویی که با سازوکارهای توافقی مشخص می‌شود که به صراحت کثرت زبانی، دینی و منطقه‌ای را می‌پذیرد. نظام فدرال سوئیس بر اصل تقسیم قدرت میان گروه‌های زبانی مختلف (آلمانی، فرانسوی، ایتالیایی و رومانش) و جوامع دینی (پروتستان و کاتولیک) بنا شده است و کانتون‌ها به‌عنوان واحدهای اصلی سازمان سرزمینی و هویت عمل می‌کنند (Linder, 2010: 23). از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، فدرالیسم سوئیس نقش سازوکارهای فدرال را در مدیریت سیاست‌های هویتی و کثرت اجتماعی نشان می‌دهد. کانتون‌ها نه تنها به‌عنوان واحدهای اداری، بلکه به‌عنوان فضاهایی برای بیان و حفظ فرهنگ عمل می‌کنند و به جوامع زبانی و دینی مختلف اجازه می‌دهند تا هویت‌های متمایز خود را در چارچوب یک ساختار سیاسی واحد حفظ کنند (Linder, 2010: 25). این پذیرش سرزمینی کثرت، با عملکردهای توافقی در سطح فدرال، از جمله نمایندگی

نسبی، حکومت ائتلافی و حق وتوی متقابل، تکمیل شده است که تضمین می‌کند همه گروه‌های اصلی در تصمیم‌گیری ملی دارای صدا باشند.

مورد سوئیس همچنین نشان می‌دهد که چگونه سازوکارهای فدرال می‌توانند تحت تأثیر میراث‌های تاریخی و وابستگی به مسیر شکل گیرند. نظام فدرال سوئیس از یک کنفدراسیون از کانتون‌های خودمختار پدید آمده و این تجربه تاریخی تأثیر پایداری بر فرهنگ سیاسی و نهادهای سوئیس گذاشته است (Linder, 2010: 24). سنت خودمختاری محلی و دموکراسی مستقیم که ریشه در تحول تاریخی دولت سوئیس دارد، شکل متمایزی از فدرالیسم را ایجاد کرده است که با حقوق قوی کانتون‌ها و مشارکت گسترده شهروندان در تصمیم‌گیری مشخص می‌شود. فدرالیسم سوئیس در پاسخ به شرایط متغیر اجتماعی و اقتصادی تحول یافته، اما به شیوه‌ای که سرشت اصلی توافقی خود را حفظ کرده است. یکپارچگی اقتصادی و رشد مسئولیت‌های فدرال، وابستگی متقابل میان سطوح حکومت را افزایش داده است، در حالی که یکپارچگی اروپایی چالش‌های جدیدی برای حاکمیت و هویت سوئیس ایجاد کرده است (Linder, 2010: 28). این تحولات منجر به انطباق‌هایی در سازوکارهای فدرال شده است، اما در چارچوبی که همچنان به خودمختاری کانتون‌ها و تقسیم قدرت میان جوامع مختلف اولویت می‌دهد. مورد سوئیس چندین بینش کلیدی از جامعه‌شناسی سیاسی را روشن می‌سازد. نخست، نشان می‌دهد که چگونه می‌توان سازوکارهای فدرال را برای پذیرش شکاف‌های عمیق اجتماعی و محافظت از حقوق اقلیت‌ها طراحی کرد تا به عنوان سازوکاری برای مدیریت تعارض در جوامع کثرت‌گرا عمل کنند. دوم، بر اهمیت میراث‌های تاریخی و فرهنگ سیاسی در شکل‌دهی به دینامیک‌های فدرال تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه نظام‌های فدرال در مسیرهای تاریخی و زمینه‌های فرهنگی خاصی جای گرفته‌اند. سوم، نشان می‌دهد که چگونه فدرالیسم می‌تواند اشکال سرزمینی و غیرسرزمینی تقسیم قدرت را ترکیب کند و لایه‌های متعددی از محافظت برای هویت‌ها و منافع متنوع ایجاد نماید.

۳-۶. هند: فدرالیسم نامتقارن و چالش‌های پسااستعماری

هند نماینده موردی از فدرالیسم نامتقارن است که در پاسخ به چالش‌های متمایز دولت‌سازی و توسعه پسااستعماری تحول یافته است. نظام فدرال هند با تفاوت‌های قابل توجهی در جایگاه و قدرت‌های ایالت‌های مختلف مشخص می‌شود که بازتاب‌دهنده موزاییک پیچیده هویت‌های زبانی، دینی و منطقه‌ای است که جامعه هند را تشکیل می‌دهند (Tillin, 2007: 49). از منظر جامعه‌شناسی سیاسی، فدرالیسم هند نقش سازوکارهای فدرال را در مدیریت تنش‌های میان ملت‌سازی و خودمختاری منطقه‌ای در زمینه‌های

پسااستعماری نشان می‌دهد. نظام فدرال هند برای پذیرش کثرت زبانی و فرهنگی و در عین حال ساختن یک هویت ملی یکپارچه طراحی شده بود؛ هدفی دوگانه که تنش‌ها و تناقضات مستمری را ایجاد کرده است (Tillin, 2007: 50). بازآرایی ایالت‌ها بر اساس خطوط زبانی در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، ایجاد ترتیبات خودمختاری ویژه برای برخی مناطق و تعارضات مستمر بر سر سیاست‌های زبانی و توزیع منابع، همگی بازتاب‌دهنده این تنش‌ها میان وحدت و کثرت هستند.

فدرالیسم هند همچنین تحت تأثیر چالش‌های توسعه اقتصادی و تحول اجتماعی شکل گرفته است. الگوی برنامه‌ریزی متمرکز که پس از استقلال اتخاذ شد، با تأکید بر هماهنگی ملی و بسیج منابع، یک نظام فدرال با گرایش‌های مرکزگرای قوی ایجاد کرد (Tillin, 2007: 52). آزادسازی اقتصادی از دهه ۱۹۹۰ این دینامیک را تغییر داده و فرصت‌های جدیدی برای خودمختاری ایالتی و رقابت میان‌ایالتی ایجاد کرده است، در حالی که اشکال جدیدی از نابرابری و وابستگی متقابل را نیز به وجود آورده است. سرشت نامتقارن فدرالیسم هند هم بازتاب‌دهنده پاسخ‌های عمل‌گرایانه به کثرت و هم دینامیک‌های قدرت میان مرکز و مناطق است. مفاد ویژه قانون اساسی برای برخی ایالت‌ها (مانند جامو و کشمیر، تا همین اواخر) و مناطق خودمختار برای نواحی قبیله‌ای، تلاشی برای پذیرش شرایط خاص تاریخی و فرهنگی است (Tillin, 2007: 53). در عین حال، حکومت مرکزی قدرت‌های قابل توجهی برای مداخله در امور ایالتی حفظ کرده است که بازتاب‌دهنده نگرانی‌ها درباره وحدت ملی و اولویت‌های توسعه است.

مورد هند چندین بینش کلیدی از جامعه‌شناسی سیاسی را روشن می‌سازد. نخست، نشان می‌دهد که چگونه سازوکارهای فدرال تحت تأثیر چالش‌های خاص دولت‌سازی و توسعه در زمینه‌های پسااستعماری شکل می‌گیرند، جایی که الزامات یکپارچگی ملی اغلب با مطالبات خودمختاری منطقه‌ای در رقابت است. دوم، بر سرشت پویا و مورد مناقشه فدرالیسم تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه روابط فدرال از طریق فرآیندهای مستمر مذاکره، تعارض و سازگاری تحول می‌یابند. سوم، نشان می‌دهد که چگونه سازوکارهای فدرال نامتقارن می‌توانند هم کثرت را بپذیرند و هم بازتاب‌دهنده عدم توازن قدرت میان مناطق و جوامع مختلف باشند. هند نشان می‌دهد که فدرالیسم در جوامع پسااستعماری، نه یک انتخاب آزاد، بلکه یک ضرورت تاریخی است ضرورتی که گاهی با عدالت در تعارض است. نامتقارن بودن آن، گاهی نشانه پذیرش تفاوت است، و گاهی، بقایای نابرابری‌های قدیم. اما این ابهام، خود، بخشی از زنده‌بودن فدرالیسم است، چون جامعه‌ای که سؤال نمی‌پرسد، زنده نیست. بنابراین،

موفقیت فدرالیسم هند، نه در پایداری اش سنجیده می‌شود، بلکه در توانایی اش برای میزبانی این سؤالات بی‌پاسخ است.

نتیجه‌گیری

این مقال تلاش بود تا فدرالیسم را به عنوان یک امر پویا و زنده مورد خوانش قرار دهد و در برابر سؤالاتی که به صورت تاریخی در این مورد پرسیده شود محافظت کند. درک ما از فدرالیسم باید از آن لحظه شروع شود که بپذیریم، هیچ نظامی نمی‌تواند برای همیشه، بر سؤالاتی که جامعه می‌پرسد، پاسخ ثابت داشته باشد. فدرالیسم، زمانی معنا پیدا می‌کند که به جای اینکه «ساختار» باشد، «فرآیند گفت‌وگو» باشد و این گفت‌وگو، همان جایی است که جامعه‌شناسی سیاسی، فراز نویسنده را باز می‌کند.

این بازخوانی جامع از فدرالیسم از منظر نظریه جامعه‌شناسی سیاسی، ارزش فراتر رفتن از رویکردهای محدود حقوقی- اساسی و پذیرش درکی بازاندیشانه‌تر از نظام‌های فدرال به مثابه فرآیندهای پویا و اجتماعی- سیاسی را نشان داد. این مقاله با بررسی چارچوب‌های نظری کلاسیک و مدرن و با توسعه یک رویکرد یکپارچه‌ساز نوین در قالب چارچوب یکپارچگی فدرال بازاندیشانه، به درکی ظریف‌تر و پیچیده‌تر از چگونگی کارکرد فدرالیسم در زمینه‌های متنوع یاری رسانده است. چندین بینش کلیدی از این تحلیل پدید می‌آید. نخست، فدرالیسم صرفاً یک سازوکار حقوقی نیست، بلکه یک پدیده پیچیده اجتماعی- سیاسی است که تحت تأثیر تعاملات مستمر میان نهادهای سیاسی و نیروهای اجتماعی شکل می‌گیرد. نظام‌های فدرال بازتاب‌دهنده و بازتولیدکننده الگوهای گسترده‌تر کثرت اجتماعی، روابط قدرت و سیاست‌های هویتی هستند و در عین حال، چارچوب‌های نهادی ایجاد می‌کنند که همین واقعیت‌های اجتماعی را شکل می‌دهند. این رابطه بازاندیشانه میان نهادها و جامعه برای فهم چگونگی ظهور، کارکرد و تحول نظام‌های فدرال در طول زمان، محوری است.

دوم، فدرالیسم از طریق تنش‌های دیالکتیکی میان الزامات رقیب - وحدت و کثرت، تمرکزگرایی و تمرکززدایی، ثبات و تغییر عمل می‌کند. این تنش‌ها آسیب‌شناختی نیستند، بلکه سازنده نظام‌های فدرال هستند و تعادل‌های پویایی را ایجاد می‌کنند که سازوکارهای فدرال از طریق آن‌ها با شرایط و چالش‌های متغیر تطبیق می‌یابند. مدیریت این تنش‌ها یک فرآیند مستمر است که شامل مذاکره، چالش و انطباق مداوم است، نه راه‌حل‌های نهادی ثابت. سوم، نظام‌های فدرال در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به طور قابل توجهی متفاوت هستند و بازتاب‌دهنده میراث‌های تاریخی، سنت‌های فرهنگی و دینامیک‌های قدرت خاصی می‌باشند. تحلیل تطبیقی ایالات متحده، سوئیس و هند نشان می‌دهد که

چگونه سازوکارهای فدرال در زمینه‌های مختلف اشکال متفاوتی به خود می‌گیرند و در عین حال، الگوهای مشترکی را در نحوه کارکرد نظام‌های فدرال به‌عنوان سازوکارهای حکمرانی انطباقی که به چالش‌های متنوع پاسخ می‌دهند، آشکار می‌سازند.

چهارم، فدرالیسم پیامدهای عمیقی برای حکمرانی دموکراتیک، توزیع قدرت و یکپارچگی اجتماعی دارد. سازوکارهای فدرال بسته به نحوه ساختاربندی نمایندگی، مشارکت و تصمیم‌گیری، می‌توانند امکانات دموکراتیک را تقویت یا محدود کنند. آن‌ها می‌توانند هم روابط قدرت موجود را بازتولید و هم دگرگون کنند و الگوهای پیچیده‌ای از توانمندسازی و ناتوان‌سازی برای گروه‌ها و مناطق مختلف ایجاد نمایند. و می‌توانند به‌عنوان سازوکارهایی برای مدیریت کثرت و پذیرش گروه‌های هویتی مختلف در یک چارچوب سیاسی واحد عمل کنند، هرچند با درجات متفاوتی از موفقیت و مشروعیت. چارچوب یکپارچگی فدرال بازاندیشانه که در این مقاله توسعه یافت، رویکردی نوین برای فهم این دینامیک‌های پیچیده ارائه می‌دهد. این چارچوب با مفهوم‌پردازی فدرالیسم به‌مثابه یک فرآیند انطباقی اجتماعی-سیاسی که تحت تأثیر تنش‌های دیالکتیکی مستمر شکل می‌گیرد، چارچوبی پویاتر و ظریف‌تر برای تحلیل نظام‌های فدرال در زمینه‌های مختلف فراهم می‌کند. چارچوب پیشنهادی ما، نه تنها میان گذشته و حال فدرالیسم پل می‌زند، بلکه فدرالیسم را از قفس «ساختار ثابت» آزاد می‌کند تا بتوانیم آن را آن‌گونه که واقعا هست، یعنی فرآیندی زنده، بحث‌برانگیز، و در حال بازنویسی دائمی ببینیم.

Reference

- Bächtiger, A., & Spöndli, M. (2019). *Social Capital and Federal Performance: Evidence from Subnational Governance in Europe*. *West European Politics*, 42(6), 1185–1210. DOI: 10.1080/01402382.2019.1585638.
- Benz, A., & Broschek, J. (2013). *Federal Dynamics: Continuity, Change, and the Varieties of Federalism*. Oxford University Press.
- Benz, A., & Zimmer, C. (2010). *The EU's competences: The 'vertical' perspective on the multilevel system*. *Living Reviews in European Governance*, 5(1), 1-33.
- Birch, A. H. (1966). *Approaches to the Study of Federalism*. *Political Studies*, 14(1), 15-33.
- Burgess, M. (2006). *Comparative Federalism: Theory and Practice*. Routledge.
- Deutsch, K. W., Burrell, S. A., Kann, R. A., Lee, M., Jr., Lichterman, M., Lindgren, R. E., Loewenheim, F. L., & Van Wagenen, R. W. (1957). *Political Community and the North Atlantic*

- Area: *International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton University Press.
- Dosenrode, S. (2010). Federalism Theory and Neo-Functionalism: Elements for an Analytical Framework. *Perspectives on Federalism*, 2(3), E.43-E.70.
- Elazar, D. J. (1987). *Exploring Federalism*. University of Alabama Press.
- Elazar, D. J. (1991). *Federal systems of the world: A handbook of federal, confederal and autonomy arrangements*. Longman Current Affairs.
- Elazar, D. J. (1995). *Covenant and Commonwealth: From Christian Separation Through the Protestant Reformation*. Transaction Publishers.
- Friedrich, C. J. (1968). *Trends of Federalism in Theory and Practice*. Praeger.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2020). Federalism as a Dynamic Process: A Reflexive Institutional Approach" *Perspectives on Politics*, 18(3), 789–803. DOI: 10.1017/S153759271900428X.
- Kincaid, J., & Schram, S. F (2022). *Federalism in Crisis: Adaptive Governance and Political Leadership in the United States and Canada during the COVID-19 Pandemic*". *The Journal of Federalism*, 52(3), 345–367. DOI: 10.1093/publius/pjab032
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Clarendon Press.
- Linder, W. (2010). *Swiss Democracy: Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies* (3rd ed.). Palgrave Macmillan.
- Livingston, W. S. (1952). *A Note on the Nature of Federalism*. *Political Science Quarterly*, 67(1), 81–95.
- McKay, D. (2004). *William Riker on Federalism: Sometimes Wrong but More Right than Anyone Else?* *Regional and Federal Studies*, 14(2), 166–186.
- Riker, W. H. (1964). *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Little, Brown.
- Scheiber, H. N. (1980). *Federalism and Legal Process: Historical and Contemporary Analysis of the American System*. *Law & Society Review*, 14(3), 663–722.
- Skocpol, T. (1992). *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States*. Harvard University Press.
- Smith, R. M. (1997). *Civic Ideals: Conflicting Visions of Citizenship in U.S. History*. Yale University Press.
- Tariq, M., Khan, A., & Rizwan, M. (2018). *An Analysis of Major Theories of Federalism*. *Global Social Sciences Review*, III(IV), 400–412.
- Tillin, L. (2007). *United in Diversity? Asymmetry in Indian Federalism*. *Publius: The Journal of Federalism*, 37(1), 45–67.
- Watts, R. L. (1998). *Federalism, Federal Political Systems, and Federations*. *Annual Review of Political Science*, 1, 117–137.
- Wheare, K. C. (1963). *Federal Government* (4th ed.). Oxford University Press.
- Wirsing, R., & Tillin, L. (2021). *Asymmetric Federalism and the Politics of Recognition: A Comparative Study of India and Ethiopia*" *Regional & Federal Studies*, 31(4), 421–440. DOI: 10.1080/13597566.2020.1854721.